

## ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ СПІВТОВАРИСТВІ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ (НА ПРИКЛАДІ ПУБЛІКАЦІЙ ЖУРНАЛУ «СУЧАСНІСТЬ» ПОЧАТКУ ХХІ СТ.)

*У статті на основі першоджерельних текстів публікацій журналу «Сучасність» періоду 2004-2009 років зроблено спробу проаналізувати перспективи України у світовому співтоваристві. Остання дефініція розкривається як одна з головних характеристик національної ідеї. Автор намагається порівняти точки зору істориків, письменників, критиків, які моделюють різні варіанти подальшого шляху країни. Аналіз проведено на основі таких ліній майбутнього України як європейська, російська та суто українська.*

**Ключові слова:** українська національна ідея, Європа, Росія, незалежність, історичне підґрунтя, публіцистика.

*В статье на основе первоисточников в виде публикаций журнала «Сучасність» периода 2004-2009 годов сделана попытка проанализировать перспективы Украины в мировом сообществе. Последняя дефиниция раскрывается как одна из главных характеристик национальной идеи. Автор пытается сопоставить мнения историков, писателей, критиков, которые моделируют разные варианты дальнейшего будущего страны. Анализ проведен на основе таких линий будущего Украины как европейская, русская и независимая украинская.*

**Ключевые слова:** украинская национальная идея, Европа, Россия, независимость, историческая основа, публицистика.

*The article based on primary sources in the form of publications of the magazine «Suchasnist» (the period from 2004 till 2009). It is an attempted to analyse the prospects of Ukraine in the international community. Last definition is revealed as one of the main characteristics of the national idea. The author tries to compare the views of historians, writers, critics, who model the various options of the country's future. Analyses is based on such lines of Ukraine's future as a European line, Russian line and Ukrainian independent line.*

**Key words:** Ukrainian national idea, Europe, Russia, independence, historical basis, publicism.

Українська національна ідея являє собою синтез багатьох аспектів. У цьому контексті доречно звернути увагу на проблему національного ідеалу, яка є досить багатогранною, глибокою і актуальною, а тому її розглядають не лише історичні, а й інші гуманітарні науки. Такі зрушення стали досить помітними на початку ХХІ ст., коли з'явилась низка публікацій, присвячених визначенню українського національного ідеалу (часто у контексті прогнозування й подальшої долі України у світовому співтоваристві), не тільки на сторінках суто історичних журналів, а й у літературно-художніх та суспільно-політичних часописах, численна автура яких публікує досить доречні і розгорнуті думки і зауваження.

Серед згаданих видань на особливу увагу заслуговує часопис «Сучасність». Тут часто не лише окреслюється питання національної ідеї, але іноді зустрічаються й досить змістовні дослідження зазначеної проблематики, які заслуговують належного опрацювання в контексті відповідного напрямку вітчизняної історичної науки. На особливу увагу заслуговують спроби певного моделювання майбутнього України, з урахуванням змісту національної ідеї.

Отже, аналіз основних тенденцій щодо з'ясування змісту української національної ідеї та перспектив її розвитку, що містяться у доробку авторів «Сучасності», є доречним і актуальним.

Слід зазначити, що проблему перспектив України у світовому співтоваристві як одної з головних характеристик національної ідеї (на прикладі публікацій журналу «Сучасність») представники сучасної вітчизняної історіографії детально не досліджували.

Так, у праці Віталія Карпенка «Національна ідея в українській періодиці» [1] представлений досить стислий огляд зазначеної проблеми та подається перелік відповідних праць без зайвої деталізації. Розвідки Сніжани Гришиної [2] так само містять лише загальний огляд доробку авторів 90-х рр. ХХ ст. (в першу чергу колишніх дисидентів). Суто інформаційний характер має й книга «Бібліографічний довідник журналу «Сучасність». 1961-2003» (за редакцією Миколи Чубука) [3]. Мінімальні відомості про зміст журналу містить й Інтернет, але, знов-таки, частіш за все довідкового, оглядового характеру. Якщо ж говорити про активізацію аналітичних матеріалів щодо національного ідеалу на сторінках часопису й спроби простежити еволюцію світоглядних позицій авторів на розвиток української нації, то подібних праць немає взагалі.

Отже, досі відсутні розвідки, присвячені аналізу розробки національної ідеї у контексті визначення перспектив України у світовому співтоваристві на сторінках часопису «Сучасність», що й обумовило мету представленої статті.

Джерельним підґрунтям розробки є статті, надруковані безпосередньо у журналі «Сучасність» та які мають відношення до аналізу національного ідеалу. На їх підставі нами й здійснюється дослідження зазначеної проблеми.

Наукова новизна статті полягає в тому, що розвиток української національної ідеї досліджується на прикладі публікацій літературно-суспільного часопису, спираючись на погляди провідних політичних і громадських діячів. У ході підготовки зроблено аналіз та перегляд журналу «Сучасність» періоду з 2004 до 2009 року, аби виявити і систематизувати коло провідних авторів, тематика розвідок яких стосується проблеми національного ідеалу. Також доведено цінність часопису як осередку формування об'єднувальної Ідеї не тільки у колі науковців й літераторів, але й українських громадян взагалі.

Особливо гостра полеміка виникла у «Сучасності» напередодні і після подій листопада-грудня 2004 р. (помаранчевої революції). Тоді часопис набув яскравого суспільно-політичного характеру.

Сторінки рясніють гострими публікаціями, а численна автура, незважаючи на зміни політичних орієнтацій, враховуючи чітко прописану концепцію видання, Україну бачить лише незалежною і самостійною державою. Саме тому питання національної ідеї є чи не найпершим і найактуальнішим у розвідках. Причому, дискусії точаться досить гострі і різнопланові. Особливо на тему варіантів української інтеграції.

Будь-який автор, незважаючи на тему своєї публікації, якщо вона входить до рубрики «Суспільне життя», так чи інакше виходить врешті

на роздуми про партнерство України з розвинутими державами. Автори виділяють декілька доленосних для нашої країни варіантів – це європейська лінія, російська, або суто українська. Основна дискусія ведеться навколо першої та другої. Причому, всі публіцисти негативно настроєні до проросійської політики, вбачаючи щасливе майбутнє тільки в обранні європейського шляху.

Американський філософ Самюель Хантінгтон у своїй статті «Зіткнення цивілізацій» [4], попри аналіз азіатсько-американських конфліктів, згадує і про Україну. На її території, за його словами, проходить цивілізаційний розлом. Тому і не може народ обрати, до кого пристати, постійно мусуючи цю проблему. Микола Кисельов [5] наголошує, що геополітична доля України - завжди бути на «цивілізаційному розломі». Професор Степан Вовканич вводить і аналізує феномен «межовості», який грає головну роль у формуванні іміджу України і світогляду українців. «Межовість, – пише автор, – це не стільки санітарна зона...скільки етнопсихологія, світогляд і філософія життя, силою яких часто і діємо регіонально, і думаємо не глобально, а українська національна ідея не працює на соборність ні нації, ні держави...» [6]. Зробивши моніторинг великого масиву публікацій, автор цієї статті може з впевненістю сказати, що жоден публіцист «Сучасності» навіть не припускає відсутності національного ідеалу. Українська національна ідея існує апіорі. Вона виходить з історичного підґрунтя, тому і є досить неоднозначною і заплутаною.

Ще у 2001 році, підбиваючи підсумки 10-ліття незалежності, Оксана Пахльовська дала досить точну і однозначну характеристику національного ідеалу. На її думку, ядро української ідеї – це «індивідуалістично-ліберальна та антиімперська природа» [7]. Дослідниця наголошує на притаманному громадянам індивідуалізмі, толерантності та відкритості. Саме тому, робить вона висновок, «українська ідея має бути своєрідним сегментом європейської, а не виключним антиподом російської». Але висновок Оксани Пахльовської здається досить категоричним. Вона бачить майбутнє України як держави та нації лише за умови європейської інтеграції.

Що стосується типових рис носіїв національної ідеї, тобто громадян, їхні характеристики цілком збігаються з іншими соціологами та психологами, які присвятили свої праці українській ментальності. Наприклад, психолог Олександр Стражний [8] відкритість української душі та характеру народу подає у переліку самобутніх та первісних якостей. Тим часом індивідуалізму протиставляє колективізм, а толерантності – патріотизм, набуті українцями саме через «східно-західну» історію. Ці дві сторони одного народу і є причиною, на думку автора, різних цілей та ідеалів. Тому європейська інтеграція є ідеалом нації для певного кола українців, але однозначно не для всіх.

У 2005 році історик Максим Стріха підкреслює, що помаранчева революція докорінно змінила

ставлення демократичного світу до України, але її результати виявились менш значимими, аніж сподівання. «... Десять років тому Україну розглядали на Заході як безсумнівну Європу... Сьогодні ЄС розглядає нас у кращому разі як «сусідів» [9]. Отже, знову ж таки, національну ідею як втілення ідеального буття для народу бачать у приєднанні до певної сторони, ворожої для іншої, тобто «Європа чи Росія». Один з провідних авторів Микола Рябчук, аналізуючи питання майбутніх світових відносин як одної з характеристик національної ідеї, цитує слова західного політолога, який вважає, що «... Україна має вибір: стати колонією Заходу або колонією Росії. Стати «колонією» Заходу, звісно, вигідніше, але на це право треба ще заслужити. Натомість колонією Росії не треба й ставати, досить просто залишатись тим, чим країна є нині» [10].

Отже, у полеміці про подальший розвиток України для публіцистів «Сучасності» позитив європейської лінії є аксіомою. На такій позиції стоять Оксана Пахльовська [11; 12], Микола Рябчук [13], Євген Андрос [14], Максим Стріха [15], Михайлина Коцюбинська [16]. Перспектива ЄС є, судячи зі статей, гарантом щасливого демократичного добробуту. Найбільше вплинути на українців у цьому сенсі можуть європейські традиції на Заході країни.

Але мало хто з журналістів згадує і аналізує, що Європа для українців завдяки позитивній патетиці навколо неї стала своєрідним міфом, расм, в якому все ідеально. Насправді ж ситуація інша. Суспільство, якщо наша держава все ж таки приєднається до ЄС, буде чекати миттєвих змін, автоматичного вирішення проблем, глобального підвищення рівня добробуту. Коли ж зрозуміє, що реальність не така вже й приваблива, знову розчарується в перспективах своєї країни.

Тим паче, як зазначає Оксана Пахльовська, яка у кожній своїй розвідці аналізує плюси європейської орієнтації, на початковому етапі інтеграція проходить для слабкої країни доволі болісно. Вона потребує реформ, до яких суспільство не готове, спричиняє реструктуризацію всієї системи виробництва, безробіття і ряд матеріальних та психологічних проблем. Ситуацію ускладнює і «реформація ідентичності самої Європи» [17], яка сьогодні ще й досі перебуває в пошуках власної політичної ролі між Америкою, Росією та новими економічними гігантами Сходу.

Інший – російський – варіант інтеграції є, за твердженням публіцистів, кризовим. У цій ситуації національна ідея назавжди залишиться тільки у зародку, поступово трансформуючись і зникаючи. Носіями її стануть українські свідомі інтелектуали, що будуть намагатись чинити опір. Тобто, держава знову перетвориться на колонію великої імперії, її ресурсне доповнення.

Найбільш впливають сьогодні на розуміння колишньої метрополії про нас, за словами Ірини Грабовської [18], постколоніальний статус України та поступове відтворення ідеї модернізованої імперії – Великої Росії.

Отже, ключова суперечність ґрунтується на історичному факторі. Великий відсоток українців, особливо з південних та східних областей, мають родичів на території Росії. Відносна руйнація зв'язків означає труднощі у спілкуванні між ними.

До скарбниці плюсів на користь інтеграції в Росію грає твердження, що спорідненим народам легше порозумітись між собою. Але «між близькими етносами, де немає помітного мовного і культурного бар'єра, спілкування опосередковується надмірними емоціями та пристрастями. Тут превалує чуттєвий компонент над логіко-дискусивним» [19]. Микола Рябчук вводить припущення, що зараз окрім статусу російської мови Росію цікавить дещо більше. Мета стосовно України стала більш матеріальною. Зважаючи, що наша держава дуже залежить від Росії у багатьох аспектах, рано чи пізно, на думку Рябчука, колишня колонія – Україна знову буде підкорена.

Орієнтація на сьогоднішню Росію у політичній площині для України, на думку публіцистів «Сучасності», чітко означає збереження антидемократичного, корумпованого владного режиму. Проаналізувавши роботи, зрозуміло, що автура вважає цей режим вигідним колишній метрополії, який відповідає імперській природі і сьогоденним настроям, бо полегшує справу підкорення України. Саме тому «... реальна, а не віртуальна орієнтація на Європу (як на прагнення досягнути високих стандартів життя й пошанування прав кожної конкретної людини) сьогодні чітко ототожнюється із бажанням змінити режим, який прирікає більшість українців на злидні і безправ'я» [20].

Існує ще один шлях, який бачить автура «Сучасності» як вірогідний – намагання забезпечити повну незалежність від сильних сусідів, що асоціюється з суто самостійним національним шляхом. За таких умов Україна муситиме використувати досвід інших країн, але при цьому самостійно розроблятиме стратегію майбутнього, враховуючи інтереси не іноземних держав, а своїх громадян. Таким чином держава не повинна буде виконувати стратегічні накази обраного кумира, наслідування якого може призвести до фатальних помилок. «Вища влада, – наголошує Євген Андрос, – повинна бути одна: українська, не проросійська чи проамериканська, а саме й виключно українська» [21].

Звичайно, державі потрібне визнання у світі. «Духовно – інтелектуальне забезпечення української національної ідеї має враховувати межовість України, тому логічно, аби вона запропонувала Європі і світові цілісну концепцію, яка захищала б права не лише окремої людини, а цілої нації» [22].

Звичайно, країна не може існувати автономно, але принципова відмінність «своїх» та «чужих» має формувати свідомість з головним національним вектором, направленим на самостійний шлях. Концепція незалежної української державності поволі сакралізується і посідає, на думку Ірини Грабовської, належне місце у масовій свідомості суспільства України, включаючи навіть його етнічно неукраїнську частину.

Отже, подальший шлях держави журналісти вважають головним наскрізним питанням, вирішивши яке, Україна обере майбутню долю у світовому товаристві. Це пов'язано з тим, що у свідомості українського суспільства існують хитання, бо реальна географія України, тобто розташування між Заходом і Сходом і внутрішня культурна боротьба, великою мірою визначали її долю в минулому. Все це впливатиме й на моделі національної ідеї, а отже й її реалізацію в майбутньому.

Публіцисти «Сучасності», а особливо Микола Кисельов [23] і Микола Рябчук [24] наголошують, що трикутник стосунків Захід – Росія – Україна ризикує перетворитися власне для України на Бермудський трикутник, де Україна безслідно шезне. Це стосується не лише держави, а й культури та мови.

Таким чином, зробивши аналіз публікацій часопису «Сучасність» за період 2004-2009 років, які мали суспільно-політичне спрямування, нами виявлено доволі різні точки зору на варіанти побудови подальшого майбутнього України. Але всі публіцисти солідарні в одному: Україна так чи інакше має формувати єдину національну ідею. Саме тоді, коли всі громадяни держави уявлятимуть її майбутнє одностайно, український ідеал запрацює злагоджено.

У представленій роботі намічено лише один аспект, за яким можна аналізувати прояви дискурсу щодо української національної ідеї на сторінках суспільно-політичних та літературно-художніх журналів. Відповідний повний аналіз цієї тематики за іншими характеристиками ідеалу нації не вичерпаний й заслуговує на доречність подальших досліджень цієї тематики у вітчизняній історіографії.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко В. Національна ідея в українській періодиці. Курс лекцій / Віталій Карпенко. – К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 1999. – 136 с.
2. Гришина С. Національна ідея в публіцистиці 90-х років [Електронний ресурс] / Сніжана Гришина // Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=331>.
3. Бібліографічний довідник журналу «Сучасність» 1961-2003 / Ред.-упоряд. М. Чубук. – Львів : Кальварія, 2003. – 480 с.
4. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций [Електронний ресурс] / Семюель Хантінгтон // Режим доступу : <http://www.politstudies.ru>.
5. Кисельов М. Україна на геополітичному роздоріжжі / Микола Кисельов // Сучасність. – 2006. – № 4. – С. 87–103.
6. Вовканич С. Політична культура: націоцентризм чи регіоналізм? / Степан Вовканич // Сучасність. – 2004. – № 6. – С. 105–115.
7. Пахльовська О. Україна і Європа в 2001-му: десятиліття втрачених можливостей / Оксана Пахльовська // Сучасність. – 2001. – № 7–8. – С. 79.
8. Стражний О. Украинский менталитет. Иллюзии, мифы, реальность / Олександр Стражний. – К. : Подолина, 2008. – 384 с.
9. Стріха М. Україна між «наприкінці» і «напередодні» / Максим Стріха // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 132.
10. Рябчук М. Міф про міф, або Чому українці не є українцями / Микола Рябчук // Сучасність. – 2003. – № 5. – С. 40.
11. Пахльовська О. Finis Europae: конфліктний спадок гуманістичного «Заходу» та візантійського «Сходу» в сучасній Україні / Оксана Пахльовська // Сучасність. – 2007. – № 10. – С. 75–88.
12. Там само. – № 11. – С. 51–72.
13. Див. 10.
14. Андрос Є. Ми – є: проблема консолідації українського суспільства / Євген Андрос // Сучасність. – 2006. – № 11–12. – С. 67–83.
15. Див. 9.
16. Коцюбинська М. Ми на Майдані і майдан у наших душах / Михайлина Коцюбинська // Сучасність. – 2005. – № 2. – С. 5–8.
17. Див. 12. – С. 60.
18. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів / Ірина Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 142.
19. Рябчук М. Кінець української «багатовекторності»? / Микола Рябчук // Сучасність. – 2002. – № 12. – С. 58–83.
20. Матвієнко А. Росія та українська націонал-демократія: виклики наразі без відповідей / Анатолій Матвієнко // Сучасність. – 2002. – № 10. – С. 90.
21. Див. 15. – С. 78.
22. Вовканич С. Антиукраїнська семіотика / Степан Вовканич // Сучасність. – 2001. – № 9. – С. 74.
23. Кисельов М. Україна на геополітичному роздоріжжі / Микола Кисельов // Сучасність. – 2006. – № 4. – С. 87–103.
24. Див. 10, 20.

Рецензенти: д.і.н., проф. Є. Н.Сінкевич, д.політ.н., проф. О. В. Шевчук.

© Іщенко Вікторія Валеріївна, 2011

Стаття надійшла до редколегії 2 липня 2011 р.